

Роман Шляхтич

*Кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України
Криворізького педагогічного
інституту ДВНЗ «Криворізький
національний університет»*



В статті йдеться про розробку пропагандистами ОУН(б) концепції Фронту поневолених націй. Ця концепція покликана була не тільки згуртувати поневолені СРСР народи для визвольної боротьби, а також стати об'єднуючим фактором для українського визвольного руху. В межах ФПН пропагандисти ОУН(б) розробляли ідеї революційної боротьби власними силами, сприятливої міжнародної ситуації, визначали геополітичні чинники визвольної боротьби.

Ключові слова: Фронт поневолених націй, ОУН(б), Степан Бандера.

Roman Shliakhtych

Concept of the Front of the Oppressed Nations in the documents of the OUN (b) propagandists in the postwar period

The article is devoted to the development of the Front of the Oppressed Nations concept by the OUN (b) propagandists. The concept aimed not only to unite the oppressed peoples of the USSR for the liberation struggle but also to become the consolidating factor for the Ukrainian liberation movement. Within the Front Concept the OUN (b) propagandists were developing an idea of the revolutionary struggle based on their own forces and favorable international situation, determining the geopolitical factors of the liberation struggle.

Key words: Front of the Oppressed Nations, the OUN (b), Stepan Bandera.

КОНЦЕПЦІЯ ФРОНТУ ПОНЕВОЛЕНИХ НАЦІЙ У ПРАЦЯХ ПРОПАГАНДИСТІВ ОУН(б) ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Після закінчення Другої світової війни ОУН(б) опинилася в доволі складних умовах, зокрема, важко було розробити сталу політичну програму, коли потужний пропагандистський та військовий апарати радянської влади спрямовували всі свої сили на знищення українського визвольного руху. Єдиним дієвим засобом, аби донести свої політичні ідеї до місцевого населення та світової громадськості, лишалися праці пропагандистів ОУН.

Однією з основних концепцій, яку розробляли пропагандисти ОУН, була концепція Фронту поневолених націй, яка повинна була дати ідеологічне підґрунття всезагальної боротьби поневолених народів проти радянської влади. Ідея створення Фронту поневолених націй (ФПН) особливо гостро постала після закінчення Другої світової війни, коли стало цілком зрозумілим, що можна з допомогою ідеї спільного ворога підняти на боротьбу й інші народи. Ще в листопаді 1943 р., коли відбувалася Перша конференція поневолених народів Сходу Європи та Азії, передбачалося, що СРСР разом з союзниками виграє цю війну, тому вістря боротьби поневолених народів буде спрямовано саме проти СРСР¹.

Роль і місце України в ФПН визначив ще Степан Бандера у своїй статті «Фронт поневолених націй». Зокрема, він зазначав, що силою свого геополітичного становища в системі московської імперії, своєю величиною Україна є основою існування ФПН. Адже від вкладу України в боротьбу з поневолювачами залежить вся система Фронту поневолених народів². Зasadничою ідеєю ФПН була ідея рівності всіх народів, які його складають. Тому таке виокремлення С. Бандерою України не означало її зверхності над іншими народами, а підкреслювало, що Україна є першою серед рівних. Отже, тільки декларуючи принципи рівності, суверенітету і взаємодопомоги у відносинах між національ-

¹ Дужий П. Перша конференція поневолених народів сходу Європи та Азії // *Ідея і Чин. Громадсько-політичний журнал*. — Львів. — 1998. — № 3. — С. 15.

² Бандера С. *Перспективи Української революції*. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrnkiga.org.ua/ukrnkiga-text/36/1/>

ними державами, можна було сподіватися на створення Фронту поневолених народів.

У повоєнний час пропагандисти ОУН виділили три категорії народів за такими ознаками: національно-державницькою свідомістю, боездатністю та вартістю союзу. Першу групу складали давно поневолені Росією народи з високими бойовими якостями і національною свідомістю. До цієї групи входили: грузини, вірмени та інші кавказькі народи, а також литовці, латиші, естонці³. Ці народи мали стати «найкращими союзниками» і разом з Україною скласти ядро ФПН.

Другу групу складали давно поневолені Росією народи, але з «низькою національною свідомістю»: білоруси, казахи, таджики, калмики та інші. У цих народів є ненависть до більшовиків, є бажання змін, але бракує свідомого наставлення і волі до боротьби. Ці народи пропагандисти підпілля розглядали як «стихийну бойову силу», на яку можна розраховувати в час збройної боротьби з СРСР⁴.

Третю групу складали «новопоневолені більшовиками народи»: поляки, чехи і словаки, румуни, болгары, угорці, балканські народи, які входили до складу Югославії. У цих народів є «висока національно-державницька свідомість» і вони, через деякий час, будуть становити серйозні реальні сили в боротьбі проти більшовизму⁵. Діячі українського підпілля, аналізуючи стан опозиційних рухів у цих країнах, зазначали, що для більшості з них була характерна прив'язаність до минулого. Але провідникам опозиційних рухів цих країн, як і лідерам ОУН, бракувало нового бачення боротьби, ефективної соціальної програми, яка могла б змагатися із запропонованою програмою Москви⁶. Тому підняти на боротьбу населення цих країн було дуже важко.

Найбільші надії у протистоянні з СРСР серед країн регіону український визвольний рух у повоєнний час покладав на Туреч-

³ *Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України). — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 14. — Арк. 121.*

⁴ *ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 14. — Арк. 122.*

⁵ *Там само.*

⁶ *В'ятрович В. Закордонні рейди УПА в контексті реалізації антитоталітарної національно-демократичної революції народів Центрально-Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». — Львів, 2003. — С. 9.*

чину. По-перше, своїм вигідним геополітичним становищем Туреччина створювала для себе загрозу з боку СРСР. По-друге, за національно-державницькою свідомістю та боєздатністю турецький народ не поступався прибалтійським або кавказьким народам, а по-третє, був незалежним. Така диференціація народів у працях членів ОУН говорить не тільки про глибоке знання історії та суспільно-політичних настроїв, а й про розуміння міжнародної ситуації, коли на тлі нищення колоніальної системи в світі можна було підняти на боротьбу різні народи, об'єднавши їх під гаслом боротьби за власну незалежність.

Інший пропагандист ОУН(б) Осип Дяків-‘Роман Мох’ у статті «Наша боротьба» виділяв необхідні чинники для перемоги поневоленого народу. На його думку, визвольна боротьба була зумовлена, по-перше, станом власних сил, по-друге, станом сил ворога та, по-третє, міжнародною ситуацією⁷. Для того щоб визвольна боротьба мала успішне завершення, сили ворога мають бути послаблені. Осип Дяків вважав, що є два моменти, внутрішні і зовнішні, які послаблюють сили ворога. Зовнішні моменти — це війни, які приносять послаблення поневоленим народам, внутрішні — нестабільність у середині самої країни⁸. Він також звертав увагу на те, що міжнародна ситуація може складатися дружньо або вороже по відношенню до поневолених народів. Корисна міжнародна ситуація може обмежуватися формуванням позитивної суспільної думки, а інколи і прямою допомогою від держав, яким необхідно послаблення держави-поневолювача⁹. Найголовніше, на його думку, — це зорганізувати власні сили поневоленого народу на боротьбу проти поневолювача.

А якщо врахувати, що Фронт поневолених народів — це національно-визвольні революції десятків поневолених народів від «залізної заслони» до Тихого океану, стає зрозумілим, що визвольна боротьба має відбуватися у вигляді революції згуртованими власними силами, за підтримки поневолених народів і за сприятливої міжнародної ситуації. Для України такою сприятливою міжнародною ситуацією деякі пропагандисти вважали початок Третьої світової війни.

⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 6. — Арк. 75.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

Ідея Третьої світової війни була актуальною принаймні всю другу половину 40-х років ХХ століття для українських підпільників, які діяли в радянській дійсності. Навіть війна в Кореї сприймалася С. Бандерою як передвісник початку глобальної війни між двома антагоністичними таборами. Але в плані визволення України сподівання на Третю світову війну були дуже обережними — занадто болючим був приклад з Актом проголошення Незалежності 30 червня 1941 р. Тому С. Бандера та інші члени ОУН в краї обдумували варіанти, аби подібного не сталося в майбутній війні.

Петро Федун-‘Петро Полтава’ зазначав, що спиратися на країни Європи та Америку не можна, але бажано використовувати їх суперечності з Радянським Союзом. Адже геополітичною реалією світу є його поділ між цими країнами, які мають вже усталені інтереси в певних регіонах¹⁰. До того ж, на думку українських пропагандистів, ніяка сила не зможе знищити визвольні стремління цілого народу, поки народ сам не перестане змагатися за своє визволення¹¹. Тому спиратися потрібно на власні сили.

Концепція власних сил у національно-визвольній боротьбі фігурує і в працях С. Бандери. Хоча у нього вона передбачає два аспекти: спирання на власні сили у безпосередній, збройній боротьбі на землях України та консолідація українських сил в еміграції з метою поширення ідеї незалежності України серед світової громадськості¹². Натомість вже у червні 1946 р. серед пропагандистів ОУН в Україні склалась чітка позиція, що у «майбутній війні жодної краплі крові не мусимо дати на користь Москви чи інших окупантів. Наші сили і нашу кров віддамо тільки для нашого визволення, тільки для нашої волі і незалежності»¹³.

У працях українських підпільників, очевидно, зважаючи на реалії їхнього життя, основну увагу приділено революційній концепції власних сил. Іван Лисяк-Рудницький з цього приводу зазначає, що українські націоналісти, намагаючись врахувати помилки

¹⁰ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 6. — Арк. 196.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 13.

¹² Бандера С. *Перспективи Української революції*. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrkniiga.org.ua/ukrkniiga-text/36/1/>

¹³ ЦДАВО України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 63. — Арк. 84.

попередніх етапів боротьби за українську державність, заперечували національні та соціальні принципи, що були притаманні національно-визвольному руху другої половини XIX — початку XX ст. Націоналісти вважали, що нова доба вимагає нових, революційних способів дій, що дорівнювали б ворогам у бездоглядності та рішучості¹⁴. Зокрема, Петро Федун пропонував розглядати концепцію власних сил не лише як сил тільки українського народу, а й революційних протиімперіалістичних сил інших поневолених народів¹⁵. Таке розуміння концепції, з одного боку, посилювало оптимізм серед українських повстанців, мовляв, ми не одні в боротьбі з ворогами, а з іншого боку, надавало іншим поневоленим народам ідейне підґрунтя для боротьби за власну незалежність.

У той же час поставало питання: як об'єднати у спільній боротьбі досить різні народи і нації? Для пропагандистів підпілля відповідь була очевидною: потрібно виробити єдині об'єднуючі для дії політичні ідеї, єдину стратегію національно-визвольної боротьби, єдину тактику боротьби¹⁶. Такою політичною ідеєю стала ідея боротьби проти більшовицького тоталітаризму, а також несприйняття капіталістичного імперіалізму і побудова міжнародної системи на основі вільних національних держав всіх народів світу¹⁷. Єдину стратегію, як і тактику, пропонувалося формувати у відповідності до ситуації. Але акцент робився на тому, що здобути незалежність в умовах тоталітаризму можливо лише революційним шляхом. Зокрема, Всеволод Богдан-‘Всеволод Рамзенко’ у своїй брошурі на прикладі Індонезії доводив, що незалежність в умовах колоніальної системи здобувається лише у боротьбі¹⁸.

Взагалі, ідея революційної боротьби є наріжним каменем повоєнної пропаганди ОУН. Так, ще у 1946 р. С. Бандера писав, що в «підбільшовицькій дійсності» немає місця на животіння, а є лише безоглядна боротьба або смерть¹⁹.

¹⁴ Лисяк-Рудницький І. *Історичні есе. В 2-х т. Т. 2.* / Пер. з анг. У. Гавришків, Я. Грицак. — К.: Основи, 1994. — С. 249.

¹⁵ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 6. — Арк. 195.

¹⁶ Бандера С. *Перспективи Української революції.* — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/36/1/>

¹⁷ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 376. — Т. 6. — Арк. 195.

¹⁸ Рамзенко В. *Чому ми за Самостійну Соборну Українську Державу* [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.cdvr.org.ua>

В одній з брошур ОУН(б) повоєнного часу зазначається, що основним засобом боротьби проти окупанта є насилля, фізична боротьба з ворогом, цілком не зважаючи на те, що це, очевидно, суперечить законам окупанта²⁰. Таке уявлення про боротьбу має своє підґрунтя. По-перше, після жахів Другої світової війни люди звикли до смерті, особливо в умовах постійної боротьби з ворогами. Тому дуже легко переступали цю тонку грань між життям і смертю, вбиваючи інших. Але, коли це було необхідно, не замислюючись, вбивали самі себе. По-друге, учасники ОУН(б) і УПА та переважна частина населення, що їм допомагала, не визнавали радянський режим своїм і легітимним для себе²¹. Тому й не дивно, що ідея фізичного знищення ворога була для українського підпільника повоєнного часу цілком прийнятною і логічною.

Отже, створення Фронту поневолених націй було важливою складовою політичної програми ОУН(б) повоєнного часу. На думку пропагандистів ОУН, ФПН мав базуватися на рівноправ'ї та взаємоповазі у відносинах між національними державами. Визвольна боротьба мала відбуватися у формі революції згуртованими власними силами, при підтримці поневолених народів і за сприятливої міжнародної ситуації. Крім того, визвольна боротьба мала проводитись революційними методами, які були б адекватними радянським методам боротьби.

¹⁹ Бандера С. *Перспективи Української революції*. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrkniha.org.ua/ukrkniha-text/36/1/>

²⁰ ГДА СБ України. — Ф. 13. — Спр. 372. — Т. 14. — Арк. 886.

²¹ Веденєєв Д. В. *Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945—1980-ті роки: [Монографія]*. — К.: К.І.С., 2007. — С. 42.